

IX.

Un pasaj din Evangheliarul de la 1560--61 al lui Coresi rău înțeles până acum.

În *Evangheliarul românesc* de la 1560—61 al lui Coresi găsim la (*Pned.* 7 *ned*). *Zac.* 56 următoarele propozițiuni: „au nu e acesta feciorul al celui. au mumă i se cheamă Maria. e frații lui Iacov, Iosif și Simon și Iuda. și surorile lui nu toate întru noi sânt. de unde amu aceastea toate. și se săblăznica de el“.

Este invederat chiar de la cea dintâiu cetire că întâia propozițiune nu are înțeles. D-l P. V. Haneș în studiul său intitulat *Evangheliarul românesc din 1561 în comparație cu cel slavonesc*, publicat în *Convorbiri literare*, XLVII—1913, No. 10, la p. 995 ne spune relativ la acest pasaj următoarele:

„E feciorul al *celui* (pag. 52), e rău tradus. În textul slav e *тѣкзтоновъ* (V, 3, 23), adj. pos., fabri, deci „al muncitorului“, „al lemnarului“. Chiar găsim în Biblia de la 1688 „teslariului“ (Matei XIII, 55). Traducătorul român a luat pe *тѣкзтоновъ* drept pronume“.

Explicarea dată de d-l Haneș însă nu ni se pare de loc probabilă. Ea trebuie căutată altundeva.

Traducătorul (cine va fi fost el nu știm, dar știm că eră din un ținut unde influența ungurească eră puternică, ceea ce dovedește limba lui) a tradus corect pe acest *тѣкзтоновъ* cu genitivul cuvântului *aci* < ung. *ács* „dulgher“, „teslar“, „faber“, *тѣктѡнь*. Propozițiunea noastră la început a avut deci forma: „au nu e acesta feciorul *aciului*“ (scris *ѡчиюльн* ori *ѡчюльн*).

Dacă nu e vorba de o simplă greșală de tipar săvârșită de vreun culegător, faptul ar trebui explicat în felul următor:

Coresi, care eră muntean, nu cunoștea acest maghiarism. *Scriptio continua* i-a îngreunat și mai mult citirea și recunoașterea cuvântului. El a făcut deci și de astădată ceea ce a mai făcut și alteori între împrejurări asemănătoare. A încercat să ne dea ceea ce credea că poate să fie în text după felul său de a vorbi. În partea întâiu a cuvântului a văzut articolul *a*,

care în Ardeal se întrebuițează în această formă și pentru masculin și plural. L-a înlocuit deci cu forma corespunzătoare cuvântului determinat. Pe *ciului*, care în această formă nu mai are înțeles, l-a îndreptat în *celui*, genitivul pronumelui demonstrativ *cel*, *cea* (= „acel“, „acea“).

Acest fapt constatat în acest chip are pentru noi o înțelegere însemnată.

Mai întâiu ne arată că maghiarismul *aciu* are o vechime destul de mare în o parte a limbii românești.

Al doilea, în caz că Coresi, și nu vreun culegător, a făcut schimbarea despre care am vorbit mai sus, am avea o dovadă mai mult că Coresi avea înaintea sa un text mai vechiu, pe ale cărui ardelenisme, când nu le înțelegea, le îndreptă cum îl tăia capul.

Al treilea, el e potrivit pentru a se stabili raportul dintre *Evangeluarul* lui Coresi și cel copiat de Radul de la Mănăștiu între 3 Iunie și 4 Iulie 1574 lângă târgul Ruși pe apa Vedei.

D-l Iorga (*Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, București, 1904, p. 23) crede că acest din urmă ne-a păstrat textul vechiu în întregime, pe când Coresi ar fi avut dinaintea o copie din care „s'ar părea că lipseau câteva pagini pe care tipăritorul ar fi fost silit deci să le traducă din nou“. Aceasta ar însemna că Radul n'a copiat pe Coresi. D-l Iorga însă a fost indus în eroare de împrejurarea că nu cunoștea decât exemplarul defectuos reimprimat de arhiepiscopul dr. Gherasim Timuș Piteșteanu¹⁾, care se găsește în posesiunea Academiei Române și e descris în *Bibliografia românească veche* a D-lui Bianu, v. I, p. 43—sq. De-atunci încoaie s'au mai descoperit și exemplare complete. Astfel se găsește unul „complet, curat și frumos în Muzeul Național din Budapesta“²⁾, iar altul a fost dat din partea d-lui I. Marțian, maior pensionat, d-lui Pușcariu pentru a-l studia. După descoperirea acestor două exemplare, în care se găsește și textul care lipsește din exemplarul Aca-

1) *Tetraevangelul diaconului Coresi*, reimprimat după ediția primă din 1560—61 de arhiepiscopul dr. Gherasim Timuș Piteșteanu, cu o prefață de C. Erbiceanu, București, 1889

2) V. Dr. I. Popovici în *Noua revistă română*, XI (1912), Nr. 11, p. 167.

demiei Române, firește, ipoteza D-lui Iorga nu se mai poate susține.

Evangheliarul lui Radul de la Mănicești în adevăr, cum a constatat mai întâiu M. Gaster, prezintă „ună identită assoluta“ cu cel al lui Coresi. El nu e decât „una copia della stampa“, care reproduce chiar și „gli errori della stampa“. Astfel „in XIII 36, si legge presso Cipariu a grâului invece di agrului (*Crestomazia*, I 17), e tal quale nel manoscritto“, iar „in XXIV 49, si dovrebbe leggere *bețivii*, ma stampa e manoscritto hanno ugualmente *bețiii*“.¹⁾ Di I.-A. Candrea asemenea susține că „Radul Grămăticul . . . copiază, la 1574, pentru Pătrașcu vodă, Tetraevanghelul tipărit de Coresi în 1560—1561“.²⁾

Imprejurarea că în Evangheliarul lui Radu se reproduce exact propoziția „au nu este acesta fečorul a l celui“ a lui Coresi arată același lucru, deși nu trebuie să ne scape din ve-

1) *Archivio glottologico italiano* diretto de G. Ascoli, XII, Torino (1890 . 2)¹ p. 199 — Notăm că forma + *bețif* pare a nu fi o greșală de tipar, ci a existat în adevăr. Se întâlnește și la Anon. Car și în Hașdeu, *Cuv. d. bătr*, II, 464 Cf Dicț Acad, I¹, 550 În locul corespunzător textului din urmă în Codcele Todorescu, f. 89 r°, p. 11 întâlnim *bețivii*, v. ed. noastră publ. de Ac. Rom București, 1913, p. 65 și 219.

2) I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, București, 1916, I, p. CV — Hasdeu care s'a ocupat mai întâiu de Evangheliarul lui Radul Grămăticul încă a încercat (*Columna lui Traian*, 1082 . 83) să găsească originalul de pe care a fost copiat acesta. Dar punctul său de plecare a fost greșit a comparat acest manuscris cu texte tipărite ulterior (1648, 1688, 1643 etc); deci nu putea să ajungă la un rezultat definitiv, cel mult putea constata eventuala dependență a acelor texte de textul de pe care el a fost copiat. Totuși comparând manuscrisul de care ne ocupăm cu unele pasaje reproduse de Cipariu din Omiliarul lui Forró Miklăuş, despre care altfel crede că e o traducere mai veche, care împreună cu altele au circulat în manuscris „până a le veni timpul de a vedeă lumina“, constată că „ne întâmpină o perfectă identitate a textului“. Bănuește așadar și el o apropiere între evanghelurile lui Coresi și cele ale grămăticului Radu (Cf. *Columna lui Traian*, 1883, p. 310, 315—317, 321 și Gaster, l. c. p. 198)

[De aceeași părere e M. Roques, *Romania* 36 (a 1907), p. 431 nota 2 „qui n'est, sans doute, qu'une copie de l'Évangile de Coresi“. Sânt, cu toate astea, câteva deosebiri între Coresi și Radu din Mănicești, care nu se pot explică ca inovații ale acestuia din urmă, ci ne fac să credem că el a avut înaintea sa același manuscris ca și Coresi. O astfel de formă este acel *maire* citat de mine în darea de seamă asupra lucrării lui I. Iordan. În introducerea ediției Cărții cu învățătură a lui Coresi se vor arată și alte asemenea forme. S. P.]

dere că Radu vorbește de un »izvodă« de pe care a copiat (v. *Columna lui Traian*, 1882, p. 56), deci, mai curând, manuscris.

N. Drăganu.

X.

O rectificare.

Deoarece o greșală neîndreptată poate ușor să dea naștere la o serie de alte greșeli, în cele următoare îmi voi lua voie să fac o rectificare, deși cam întârziată.

În cartea, altf l bine controlată și bine scrisă, a d-lui Șt. Ciobanu: *Dosofteiu mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară* (Contribuție la istoria literaturii românești și a legăturilor româno-ruse literare din secolul al XVII-lea), traducere din rușește de Ștefan Berechet, Iași, 1918, p. 14—15 ni se spun următoarele:

„Cele mai vechi texte românești păstrate până astăzi sunt niște mici fragmente găsite de acelaș învățat.¹⁾ Primul din aceste manuscrise (două file complete și mici fragmente din alte file) prezintă un fragment dintr'un *Apostol* din a doua jumătate a secolului al XV-lea, scris în limba slavonă amestecată cu românește.²⁾ Câteva file păstrate din manuscrisul cel de al doilea — fragment din *Evanghelia învățătoare* — tot de la aceeași dată, sunt scrise în slavonește paralel cu text românesc. Și acest text, după părerea profesorului N. Iorga este unul din cele mai vechi.³⁾ În sfârșit textul al treilea — câteva cuvinte în limba română — sânt lămuriri la textul *Mineiului slavon* din 1492.⁴⁾”

Relativ la cele dintâi două texte n'avem nici acum, cum n'am avut nici altă dată,⁵⁾ nici o pricină deosebită de a nu

1) N. Iorga, *Câteva documente de cea mai veche limbă românească*. Analele Academiei Române. Seria II. Tom. XXVIII, pp. 99—115.

2) *Ibidem*, pp. 100—105.

3) *Ibidem*. Anexa. (Câteva documente . . .).

4) *Ibidem*, pp. 112—113.

5) *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marflan*: Ed. Acad. Rom București 1914, p. 17—19, 72 și 83